

**ТАЪСИРИ КЌЧИ ИЧБОРЌ БА
ФАРХАНГИ МУСИҚИИ МАРДУМИИ
САРГАҲИ ЗАРАФШОН**

**ВЛИЯНИЕ ВЫНУЖДЕННОГО
ПЕРЕСЕЛЕНИЯ НА КУЛЬТУРУ
НАРОДНОЙ МУЗЫКИ РЕГИОНА
ЗАРАФШАН**

**THE IMPACT OF
FORCED RESETTLEMENT ON THE
CULTURE OF FOLK MUSIC OF THE
ZARAFSHAN REGION**

Норбадалов Сорбон Соатмуродович, сармуаллими кафедраи мусиқии суннатии тоҷики МДТ “ДДХ ба номи акад. Б. Гафуров”,
(Тоҷикистон, Хуҷанд)

Норбадалов Сорбон Соатмуродович, старший преподаватель кафедры таджикской традиционной музыки ГОУ “ХГУ имени акад. Б. Гафурова” (Таджикистан, Худжанд)

Norbadalov Sorbon Soatmurodovich, senior lecturer of the department of Tajik traditional musics under SEI “KhSU named after acad. B. Gafurov” (Tajikistan, Khujand),

E-mail: sorbon121212@mail.ru

Калидвожаҳо: кўчиши иҷборӣ, фарҳанги мусиқӣ, Зарафшон, мусиқии мардумӣ, мусиқии касбӣ, сабқҳои маҳаллӣ, этнография

Ин мақола ба таҳлили таъсири кўчи иҷбории аҳолии саргаҳи Зарафшон ва ба фарҳанги мусиқии мардумӣ бахшида шудааст. Тадқиқот бо истифода аз таҳлили манобеи таърихӣ, асарҳои илмӣ ва далелҳои саҳроии ҷамъовардаи этнографҳо ва мусиқииносон амалӣ гардидааст. Ҳамчунин, таҷрибаи мусиқииносонии маҳаллӣ ва шарҳи ҳуди аҳолии кўчонидашуда ба инобат гирифта шудааст. Муаллиф нишон медиҳад, ки кўчиши иҷборӣ дар нимаи дуюми асри XX таъсири ҷиддӣ ба фазои фарҳангии аҳолии саргаҳи Зарафшон расонд. Бисёре аз суннатҳои мусиқии мардумӣ дар натиҷаи кўчонидан коҳиш ёфта, баъзе жанрҳо аз байн рафтаанд. Бо вуҷуди ин, муҳити нави иҷтимоӣ ва шароити зиндагии нав сабаби шаклирии сабқҳои нави мусиқӣ гардидааст. Ҳамзамон, мусиқии мардумӣ ба мусиқии касбӣ омезиш ёфта, имконият фароҳам овард, ки баъзе унсурҳои анъанавии мусиқии мардумӣ аз нав эҳё шаванд. Ин мақола барои муҳаққиқони соҳаҳои мусиқииносӣ, этнография, таърих ва фарҳангииносӣ манбаи муҳим маҳсуб мешавад. Он дарки равобити байни сиёсат, муҳити иҷтимоӣ ва рушди фарҳанги мусиқиро тавсеа мебахшад.

Ключевые слова: вынужденное переселение, музыкальная культура, Зарафшан, народная музыка, профессиональная музыка, локальные стили, этнография.

Данная статья посвящена анализу влияния вынужденного переселения населения региона Зарафшан на культуру народной музыки. Исследование проведено на основе анализа исторических источников, научных работ и полевых данных, собранных этнографами и музыковедами. В учет также приняты опыт местных музыковедов и отзывы самих переселённых жителей. Автор показывает, что вынужденное переселение в первой половине XX века оказало серьёзное влияние на культурную среду населения региона Зарафшан. В результате переселения многие традиции народной музыки были утрачены, а некоторые жанры исчезли. Однако новая социальная среда и условия жизни способствовали формированию новых музыкальных стилей. В то же время народная музыка слилась с профессиональной музыкой, что создало возможность для возрождения некоторых традиционных элементов народной музыки. Данная статья является важным источником для исследователей в области музыковедения, этнографии, истории и культурологии. Она расширяет понимание взаимосвязи между политикой, социальной средой и развитием музыкальной культуры.

Keywords: forced resettlement, musical culture, Zarafshan, folk music, professional music, local styles, ethnography

This article is devoted to the analysis of the impact of forced resettlement of the population of the Zarafshan region on the culture of folk music. The study is based on the analysis of historical sources, scientific works and field data collected by ethnographers and musicologists. The experience of local musicologists and the feedback from the resettled residents themselves are also taken into account. The author points out that forced resettlement in the first half of the 20th century had a serious impact on the cultural environment of the population of the Zarafshan region. As a result of the migration, many folk music traditions were lost and some genres disappeared. However, the new social environment and living conditions contributed to the formation of new musical styles. At the same time, folk music merged with professional music, which created an opportunity for the revival of some traditional elements of folk music. This article is an important source for researchers in the fields of musicology, ethnography, history and

cultural studies. It expands the understanding of the relationship between politics, social environment and the development of musical culture.

Муҳочирсозии тоҷикон аз минтақаи кӯҳӣ ба даштҳо дар садаи XX бо мақсади аз худ кардани заминҳои ташналаб ташкил шуд. Бо дастури ҳукумати вақт мардуми сарғаҳи Зарафшон аз деҳаҳои Мастҷоҳу Айнӣ ба даштҳои Дилварзин ва Мирзочӯл кӯчонида шуданд, ки ин ҳодиса аз муҳимтарин воқеаҳои таърихӣ ин минтақаи кӯҳистон ба шумор меравад. Ин муҳочирсозии аҳоли барои фарҳанги мусиқии мардумӣ паёмадҳои хубу нохубе ба бор овард.

Ин муҳочиргардониро аксар сарчашмаҳои илмӣ дар ягон ҷо кӯчи иҷборӣ ба қалам наводаанд, зеро ин раванди кӯчонидан хусусияти сиёсӣ дошта, гӯё ҳамаи қараёни он тибки қарори Ҳукумат бо розигии аҳоли сурат мегирифт, муҳочирон пурра аз тарафи Ҳукумат мавриди ғамхориву таваҷҷуҳи вижа қарор доштанд. Дар асл, ин муҳочирсозӣ ноғуфтаву нонавиштаҳои зиёде дошт, ки дар даврони шӯравӣ баёни он имкон надошт. Ба шарофати истиклоли давлатӣ имрӯз шароит фароҳам омад, ки парда аз рӯи ҳақиқатҳои таърихӣ бардошта шавад.

Зимни муҳочиргардонӣ ризояти аксари аҳоли ба инобат гирифта нашуда буд. Муҳочирони мастҷоҳиву яғнобӣ бозгашта ба деҳаҳои худ меомаданд. Бозгашти онҳо ба зодгоҳи бобой далели иҷборӣ будани ин кӯчонидан мебошад. Имрӯз собит мешавад, ки пас аз чанд соли ба дашти Дилварзин муҳочир шудан қисме аз аҳоли дубора ба деҳаҳои Кӯҳистони Мастҷоҳ бозгаштанд. Роҳбарияти хирадманди онвақтаи ноҳия ба ин рафтори аҳоли садди роҳ нагардиданд [6, с.75].

Сиёсати ҳукумати давр дар нимаи аввали панҷсолаи даҳуми садаи XX бар он нигаронида шуда буд, ки даштҳоро сахроҳо ҳар чи бештар барои кишти зироатҳои техникае, аз қабилӣ пахта аз худ карда шавад. Дар натиҷаи аз худ кардани дашти Дилварзин ва бунёди Нерӯгоҳи бузурги барқи обии Қайроққум 18-уми июни соли 1952 дар бораи «Масоили азхудкунии заминҳои дашти Дилварзин ва заминҳои ба он наздик, ки ба Тоҷикистон ҳамроҳ шуданд» Шурои Вазирони ҷумҳурӣ ва КМҲК (б) Тоҷикистон қарор қабул кард. Дар он қарор ниҳодҳои масъули давлатӣ вазифадор карда шуданд, ки дар лоиҳаи инкишофи хоҷагии халқи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои аз худ кардани даштҳои Дилварзин ва заминҳои ба он ҳамсоя дар зарфи солҳои 1953-1957 муҳочир кардани 4000-4500 хоҷагиҳои деҳқонӣ дар назар дошта шавад [8, с.27].

Аз он ки бештари аҳоли хоҳиши муҳочират надоштанд, бюрои кумитаи ҳизбӣ ва комичроияи Шурои ноҳия солҳои 1955-1956 онҳоро ба кӯчидан тарғибу ташвиқ мекард. Саҳми ғаёлоии ноҳия Н. Салимов, Сайфуллоев, А. Муллоҷонов, Д. Сафаров, А. Азимов, Н. Охунов, Умаров, Пиров, Раҳимов, Ҷонмуҳаммадовҳо, С. Каримова, Х. Раҳимова ва бисёре аз дигарон барои ба муҳочират омода кардани колхозчиёни колхозҳои Кӯҳистони Мастҷоҳ назаррас буд [6, с.73].

Соли 1956 кӯчонидани иҷборӣ ва дастаҷамъонаи зарафшониён аз мардуми Мастҷоҳ оғоз гашт. Баъди ба расмият даровардани ҳуҷҷати 3058 оила моҳи августи соли 1956 барои обод кардани саҳрои Дилварзин бори нахуст 527 оила кӯчонида шуд. Санаи 12-уми сентябри соли 1956 ноҳияи нави пахтакорӣ бо номи Мастҷоҳ ташкил ёфт [3, с.35-39].

Барои сари вақт ва муташаккил гузаронидани муҳочиргардонӣ ба ноҳияи Мастҷоҳ 120 млн сум, дар ҳаҷму андозаи пули он вақт давоми соли 1957 ҷудо шуд. Ин маблағ барои сохтмони хонаҳои истиқоматӣ, иншооти маданӣ-маишӣ, маъмурӣ ва ғайра сарф гардид [2, с.123], ки барои ҳифзи фарҳанги мардумӣ, санъати мусиқӣ заминаи мусоид фароҳам овард. Аз ин рӯй, мастҷоҳиён дар мушкилтарин шароити муҳочират ва мутобиқат ба муҳити нави зиндагиву ғаёлоияти корӣ на фақат алоқаи худро ба санъати мусиқӣ ҳифз карда тавонистанд, балки аз уҳдаи онро рушд додан низ сарбаландона баромаданд.

7-уми ноябри соли 1966 дар ҳаёти фарҳангии мардуми ноҳия санаи таърихӣ буд. Дари худро дар ин сана кинотеатри «50-солагии Октябр» ба рӯи тамошобинон боз кард [3, с.35-39]. Барои истироҳати аҳолии пахтакори участкаҳо бегоҳиҳо, баъд аз кори саҳт, дар саҳрои навобод тамошои филмҳои бадеӣ ва баромади ҳаваскорони ноҳия дар кинотеатр роҳандозӣ мешуд.

Ба Мирзочӯл кӯчонидани мардуми ноҳияи Айнӣ, ба ҷуз яғнобиён, ҳарчанд иҷборӣ сурат нагирифта бошад ҳам, гурӯҳ-гурӯҳ аз ҳар деҳа ҷавонон барои ба даст овардани музди кори дилхоҳ ва имконияти пайдо кардани хонаи истиқоматӣ ба ин маъракаи байналхалқӣ ҷалб мешуданд. Аз ноҳияи Айнӣ 56 хоҷагӣ миёни солҳои 1950-1960 ба Зафаробод кӯчонида шуд [1, с.45]. Солҳои 1970-1971 567

хочагӣ, 3020 нафар аз 27 деҳаи Яғноб ба Зафаробод (ичборан–Н. С.) интиқол дода шуд, ки 1251 нафари онҳо қувваи корӣ буданд [3,с.52-56]. Аз ин рӯ, соли 1970 мусиқишиносон З. Тоҷикова ва С. Мирсаидов ба водии Яғноб сафар карда, аз деҳаи Марғеб то деҳаи Крёнте маводи фаровони фолклориро сабт карданд.

Соли 1973 баъди кӯчонидан этнографҳо М. Ҳомидова ва С. Исоева низ ба гирдоварӣ ва сабти маълумоти мардумӣ дар ноҳияи Зафаробод машғул шуда, фарҳанги яғнобиёро дар шароити нав омӯхтаанд [5,с.15]. Омӯзиши нисбатан дақиқу амиқи фарҳанги Яғноб, аз ҷумла мусиқии он баъд аз соли 1980 баробари ба таҳқиқ пардохтани фарзандони ин сарзамин – соҳибони ин забону маданият шуруъ шуд [17,с.169].

Кӯчонидани аҳолии дараи Яғноб ба Мирзочӯли тоҷик ба навъи муҳочирати дохилӣ шомил шуда, ҳадафи чунин муҳочирасозӣ интиқол додани нерӯи кории иловагиву тоза аз кӯҳистон ба водихову пахнои навкорам буд. Дар ин самт аз тарафи ҳукумати замон корҳои назарраси тадрукотиву тарғиботӣ ба сомон мерасид.

Муҳочирате, ки нимаи дувуми даҳсолаи ҳафтум ва нимаи аввали даҳаи ҳаштуми асри XX сурат пазируфт, нисбат ба солҳои қаблӣ услубу мазмун хоссаро соҳиб буд, яъне хусусияти иҷборӣ надошт. Дар ин давра онҳое, ки худ майл ба муҳочират доштанд, оила-оила, гурӯҳ-гурӯҳ бо роҳи ҳавасмандсозӣ аз деҳаҳои худ ба хоҷагиҳои наваъсиси ноҳияи Зафаробод кӯчонида мешуданд [8,с.29].

Ин кӯчи иҷборӣ ва ғайрииҷборӣ ба ҷаҳонбинии эстетикӣ яғнобиҳо бетаъсир намонд. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки муддате суннати эҷоди суруду таронаҳои маҳаллии мардумӣ дар миёни яғнобиён ва сӯғзабонон то ҷое қатъ гардид. Ин қатъшавӣ, хусусан дар деҳаҳои матрук, ки теъдоди ниҳояти ангуштшумори пирони барҷомонда дар он ҷо сукунат доштанд, рух додаанд. Баъд аз солҳои 80-уми садаи XX дубора мусиқии мардумии яғнобӣ дар ҳоли синтез бо мусиқии касбӣ эҳё гардид. Эҷоди осори шифоии мардумии яғнобӣ дар ҳудуди муҳочират сабаби зуҳури сабки маҳаллии мавзун аз лиҳози мусиқӣ гаштааст [9,с.176].

Яғнобиёну мастҷоҳиён аз он ки бо теъдоди зиёд муҳочир шуда буданд, нисбат ба намояндагони дигар деҳаҳои ноҳияи Айнӣ тавонистанд урфу одатҳои худ, аз ҷумла фарҳанги мусиқияшонро бештар ҳифз кунанд. Бино бар қавли Қурбонова Шарифмо мардуми Яғноб, новобаста аз ҷойи кӯч ва истиқомат, баробари ҳунарҳои кулолгарӣ, намадбофӣ инчунин ба фарзандони худ хушток ва дулдула ном асбоби мусиқӣ сохта медодаанд. Яғнобиҳо аз уҳдаи истифодаи устодонаи соҳаи дутор, танбӯр, най, ғижжак, сетор, дойра, чанг, чанқовуз, дулдула баромада, сарояндагӣ ҳам мекардаанд. Ин маълумот аз он дарак медиҳад, ки яғнобиҳо дар асри XX, хусусан дар марҳалаи кӯчонидани иҷборӣ аз соҳаи мазкур барои хушу хотирмон гузаронидани маросимҳои миллӣ ва аз дил берун кардани ғами хичрат истифода мебардаанд. Сарояндаҳои маъруфи халқиро *ҳофиз*, *овозхон*, *нағмасаро*, *шашмақомхон*, *ғӯрӯғлисаро* гуфтани яғнобиҳо маънои онро дорад, ки онҳо бо ҳунарҳои номбурда ошноӣ доштаанд. Дар китоби «Фолклори Яғноб» номи чанд тан аз ҳунармандони байни халқ маъруфи яғнобӣ оварда шудааст, ки таҳаллулҳои онон ифодагари ҳунарашон мебошад. Масалан, Муродии Зумандии ғижжанавоз, Ҷумъа Осақоли Дехбаландии найнавоз ва ғайраҳо [5,с.60 -64].

Мусиқишиноси амрикоӣ Теодор Левин бар он аст, ки солҳои 1991-1994 низ дину мусиқӣ ва анъанаҳои маъмули дигар дар Яғноб баъди кӯчи иҷборӣ ба таври барқандаву баргусаста аз зиндагии пурҷӯшу хуруши воқеӣ ҷараён дошт [18,с.212]. Яъне бар ин асос фарҳанги мусиқӣ хусусияти коллективӣ (ичтимоӣ)-яшро аз даст дода, вижагии индивидуалӣ (фардӣ) ба худ гирифта буд. Ин ҷо қайд кардан зарур аст, ки хусусияти фардӣ гирифтани мусиқии мардумӣ, албатта, ончунон ки зикр шуд, падидаи фарҳангии устувору бетағйир набуд, зеро баъд аз бозгашти тадриҷӣ яғнобиён ба деҳаҳои худ ва ташкилдиҳии маҳфили нишастҳои дастаҷамъона дар ин минтақа сабаби аз нав барқароршавии вижагии иҷтимоӣ фарҳанги мусиқӣ гашт. Ин дигаргуниву таҳаввул дар оғози садаи XXI ба шарофати сиёсати фарҳангпарваронаи Ҳукумати кишвар, хусусан таваҷҷуҳи ғамхории Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон ба амал омад. Аз ин бармеояд, ки ҳудуди даҳ сол ё каму беш фарҳанги мусиқӣ дар дараи Яғноб хусусияти иҷтимоияшро аз даст дод ва боз дубора ин вижагӣ бино бар мусоидати сиёсати давлат барқарор шуд.

Мусиқии маҳаллӣ ба расму анъанаҳо иртиботи хос дошта, маҳз дар пайвастагӣ бо онҳо таъвоҳу мекунад. Дар ин марҳала қайдҳои мавҷуданд, ки тибқи он ҳатто Наврӯз дар баъзе аз деҳаҳои Кӯҳистони Мастҷоҳ бидуни мусиқӣ сурат мегирифтааст. Ин анъанаро муҳакики эстонӣ Аво Сузи дар деҳаи Палдорак мушоҳида кардааст [16,с.68].

Дар натиҷаи кӯчонидан қисме аз аҳоли, хусусан пирону кӯдакон, ғавтиданд. Мардуми иҷборан ба Дилварзину Мирзочӯл кӯчбаста, бо вучуди ин ҳама, сабру таҳаммул ва ободгариву сабзкорӣ, хусусан

солхӯрдаҳо дил аз зодгоҳи бобой канда наметавонистанд ва ин ҳама дарду ҳасрати ниҳони худро тариқи сурудҳои халқӣ, бештар бо байтҳо ифода мекарданд.

Байтҳои зарафшонӣ аз лиҳози ифодасозии мавзуи ҳичрат ва мусофирати сокинони водии Зарафшон камтар аз сарчашмаҳои илмӣ арзиш надоранд. Аз мазмуни баъзе байтҳо баръало эҳсос мешавад, ки сокинони ин водӣ дар садаи XX ба деҳаҳои Қалъача, Росровут, Басмандаи ноҳияи имрӯза Деваштич низ кӯчидаанд:

*Сарсунаму ҳам дурам ёри улфат,
Дар **Қалъача** доимо кашидам қулфат.*

*Офтоби саҳар ба сари **Басманда** расид,
Ёрамба чӣ гап шуд, ки ба ин сар нарасид.*

*Ҳар кас ки ба **Росровут** ёре дорад,
Мунед буравад, дили харобе дорад* [4,с.203, 204, 207].

Қасрати корбурди ибораи «шаҳри мусофирӣ», ки дар аввали садаи XXI низ бино бар вусъатёбии ҷуғрофияи муҳоҷирати қорӣ мазмуни нав ба худ гирифт, дар байтҳои зарафшонӣ на фақат аз рӯзгори саҳту мушкили онҳо дарак меод, балки муҳаббати самимии онҳоро ба ҳоку оби зодгоҳ, анъанаву русуми аҷлодӣ, аз ҷумла ба фарҳанги ғании мусикиву суруд ифода мекард:

*Шаҳрба **мусофир шудиям**, ғамнокам,
Оё ба кадом ҷӯлу биёбон хокам?*

*Эй ёри азиз, шираю шарбат бисёр,
Дар **шаҳри мусофирӣ** ба як ғўлинг зор.*

*Офтоби шиношиную **ман дар ҷӯло**,
Чашмам чорай, дилам кашуни Масчо* [4,с.186,с.193-211].

Дар ин марҳала шароити хуб барои рушди мусиқӣ дар мактабҳои навбунёди минтақаи мавриди тадқиқ фароҳам оварда мешуд. Дар лоиҳаи мактабҳои деҳот низ ҷун мактабҳои шаҳрӣ ҷойгир кардани синфи алоҳида барои иҷрои мусикиро метавон далели таваҷҷуҳи ҳукумати давр ҳисобид.

Ҳамчунин, дар ин марҳала озмунҳои ноҳиявӣ вилоятӣ ва ҷумҳуриявӣ дастаҳои ҳаваскорон бахшида ба муносибатҳои гуногуни сиёсӣ фарҳангӣ доир мешуд, ки истеъдодҳои нав ба саҳнаи мусиқӣ ва сарояндагӣ омаданд.

Дар маъракаи азназаргузаронии дастаи ҳаваскорони санъат бахшида ба 100-солагии рӯзи таваллуди В.И. Ленин (22-юми апрел), ки соли 1970 як моҳ пеш доир шуд, Муродбек Насриддинов аз Мастҷох, Ҳалим Ёров аз Айнӣ, Баён Овлоқулов аз Панҷакент ҳамчун сарояндагону роҳбарони ғайрӣ шинохта шуданд [13,с.1; 10,с.1].

Пешиниёни сарояндаҳои халқӣ ашхоси алоқаманд ба санъат буда, ҳунари овозхониву навозандагиро аз насл ба насл интиқол меодаанд. Масалан, бобои Ҳофизи халқии Тоҷикистон Муродбек Насриддинов машшоқу дутории моҳир ба ҳисоб мерафт. Бар замми ин, муҳити зист нуфузи бештар дар ташаккули маҳорату малакаи вай доштааст. Дуторнавозиву байту рубоисарой дар водии Зарафшон, хусусан дар Мастҷох, аз ҳолу ҳавои вижае бархӯрдор будааст ва имрӯз ҳам ин вижагӣ дар фаҳанги мусиқии ин ноҳия пайдор аст.

Байтро мардум дар базму мотам, сари хирманҳо, сари кӯҳҳо, сари чашмаҳо, роҳҳои печопечи гарданаҳо, дар танҳои ва миёни маърақаҳо фаровон меғўянд меҳонанд ва Муродбек ҳам аз ин маҳфилҳои мардумӣ сабақ омӯхтаву ганҷи ҳунар андӯхтааст [12].

Дар зиндагиномаи сароянда Ҳофизи халқии Тоҷикистон Ҳалим Ёров низ айнӣ ҳамин ҳолатро, яъне дар миёни мардум шухратёршуданро ба мушоҳида гирифтани мумкин аст. Бо он ки вай соҳиби ихтисоси омӯзгорӣ буда, ҳамчун педагог фаъолият бурдааст, «лек лаҳзае аз мусиқӣ канор наҷустааст, сурудҳои мӯҷиби маҳбубияти фарогираш гардидааст» [11,с.266].

Сарояндагон Муродбек Насриддинов ва Ҳалим Ёров, аввалин бо аҳолии дашти Дилварзин ва дигарӣ бо сокинони дашти Мирзочўл бисёр робитаи қавӣ доштанд. Ҳангоми хишова ва ғунучини

пахта дастаҳои ҳаваскорон ва санъаткорони касбӣ барои хизматрасонии фарҳангӣ на фақат ба хонаҳои маданиятҳои ноҳияҳои Мастчоҳу Зафаробод, балки дар дашту сахро сари кори кишоварзону пахтакорон низ ҳозир мешуданд. Мардуми заҳматкаш бо оҳангу сурудҳои онҳо хеле одат карда буданд ва ҳузури сарояндагони маҳбубро бо репертуарҳои халқӣ дар бошишгоҳҳои сахрой далели мардумдӯстии онҳо медонистанд. Ин ҳузури фарҳангӣ, ки бо ташаббуси вазорати маданияти кишвар амалӣ мегашту сирф ҳадафи сиёсӣ дошт, дар дили аҳолии кӯчабаста муҳаббат ба оҳангу суруди мардумиро зинда ҳифз мекард.

Кӯчи иҷборӣ ва зиндагӣ дар муҳити нав ба фарҳанги мусиқии мардумии аҳолии Мастчоҳу Айнӣ, албатта, бетаъсир намонд. Мавзуи ғурбат ва оҳангу сурудҳои ғамангези мардумӣ дар ин муддат боз авҷ гирифтанд. Чунин ташаккули манфӣ ва барои мафкураи миллий зараровар дар ҷаҳонбинии афроде ба вучуд омад, ки майли зиндагӣ дар сахроро надоштанд ва пайваста ба ёди зодгоҳи худ буданд. Бо гузашти солҳову ба арсаи ҳастӣ омадани насли нави зодаи даштҳои Дилварзину Мирзочӯл ва дар муҳити нави фарҳангӣ парвариш ёфтани онҳо сабаб шуд, ки мусиқии мардумӣ бо мусиқии касбӣ омезиш ёбад.

Мусиқии мардумӣ ҳамчун фолклори мусиқӣ эҷодиёти халқ мебошад, ки ба таври шифохӣ аз як насл ба насл интиқол меёбад. Аз соли 1986 мавҷи бозсозӣ ба ҳудуди Тоҷикистони Шӯравӣ низ ворид гашт ва аз ҳамин сол бедории фикрии тоҷикон дар эҳёи анъанаҳои фарҳанги миллий, аз ҷумла мусиқии мардумӣ босуръат рушд кард.

Дар ин марҳала сафари омӯзишии муҳаққиқи эстонӣ Аво Сузи ба Кӯҳистони Мастчоҳ қобили мулоҳиза ва таъкид аст. Аво Сузи, ҷунончи аз ишорае дар поёни асараш пайдост, соли 1984-1987 дар ин минтақа бо мардуми гуногункасбу кор сухбатҳо, бархосту нишаст доштааст. Ин таҳқиқгари фарҳанг аз рушди дубайтихониву рубоисарой, бо ҳиҷои «оо-я» тамом кардани дубайтиву рубой ва барои танзим кардани овоз токиро назди даҳон овардану бурдан дар ғангоми сурудан, аз раванг мондани соҳҳои дутору думбра, суруду таронахон будани пиру ҷавон ва ҳатто духтарон ғангоми ҷуфту дарав, ҷӯпонӣ маълумот дода, дар бораи сози ҷанг низ маълумот медиҳад. Аз таҳлилҳои ӯ аён мегардад, ки дар деҳа Кӯҳистони Мастчоҳ ҷангро фақат занону духтарон менавохтанд ва ҷангнавозӣ то соли 1985 дар ин минтақа роиҷ будааст.

Дар марҳалаи бозсозӣ шароити озодие, ки дар доираи забону фарҳанг фароҳам овард, сабаби яқбора эҳёи анъанаҳои мардумӣ, аз ҷумла ҷашни сертаркиби Наврӯз дар минтақаи мавриди тадқиқ шуд.

Новобаста аз нуфузи сиёсӣ фарҳангии шӯравӣ ва куллан тағйирёбии шароити вазъи зиндагӣ мардуми сарғаҳи Зарафшон кӯшиш ба харҷ медоданд, ки анъанаҳои ниёгони худро ҳифз намоянд. Омилҳои маъмур нахуст ба расму анъана ва идоматан ба фарҳанги мусиқӣ таъсири манфии худро расонданд. Дар ин марҳала расми «ҷаҳр» ва мусиқии ҳоси он, баъзе бозиҳои бачагонаи дорони мусиқӣ, баъзе навҳои сурудҳои мардумӣ ба марҳалаи нестӣ расида, аксарашон номан ҳастии худро ба марҳалаи дигар интиқол доданд. Масалан, муҳаммасғӯй, ки аз шоеътарин ҳунароҳои мардумӣ дар ин минтақа ба шумор мерафту раванги ҷашмгир дошт, дар ин марҳала дар аксар деҳаҳои ноҳияҳои Панҷакенту Айниву Мастчоҳ рӯ ба таназзул овард. Охири ғўяндагони номии он мисли Комилов Зарифи Ҷиҷикӣ (1927-2005) дар даврони Истиқлол ҳамчун посдору эҳёгари муҳаммас эътироф шуданд [7, с.236].

Дар ин давра мусиқии ҳирфай низ ба авҷи таҳаввули худ расида буд, зеро аксар намоёндагони ин минтақа бо ҳунари сарояндагиву навозандагӣ на фақат дар микёси ИҶШС, балки берун аз он дар сатҳи байналмилалӣ низ маъруфият пайдо карда тавонистанд. Дар ин маврид ишорае ба ному овоза, муҳимтар аз ҳама ғаёлияти пурсамару доманадори ҳунарии сарояндаи маҳбубу машҳур Ҷӯрабек Мурод ва мактаби санъати вай, ки таҳқиқи вижаи санъатшиносӣ рӯи он сурат нагирифтааст, кофист.

Яке аз омилҳои асосии шухрату маҳбубияти Ҷӯрабек Муродов ин ба эҷодиёти даҳонакии халқ така кардани ӯст. Ин сарояндаи ҷўянда пайваста санъати мусиқии гузаштаю имрӯзаи миллатамонро бо як ҳисси шавқмандӣ омӯхта, хусусан, намунаи овозҳои ҳофизони халқӣ ва ҳирфائي тоҷик Ҳоҷӣ Абдулазиз, Содирхон, Домулло Ҳалим, устод Шодӣ, Акашариф Ҷӯраев, Бобокул Файзуллоевро ҷамъ намуда, унсурҳои ба худ хос ва характерноки вокализми халқӣ-профессионалии тоҷикро бо комёбиҳои наринаш аз худ кардааст. Ҷӯрабек Муродов бо вучуди он ки аз рӯи ҷойи қору ғаёлият пайваста дар доираи барномаҳои давлатӣ эҷод мекард, бо халқ иртиботи қавӣ дошт ва робитаашро бо мардум ва фарҳанги мусиқии он канда намекард. Номбурда дар хотираҳои ба қайд меорад, ки: «сарояндаи рубоӣ аз ҷониби Шералӣ Ҷӯраевӣ Мавригӣ бароям таъсир гузошт. Сипас, 21 декабри соли 1977, бори аввал ба яке аз деҳаҳои дурдасти ноҳияи Айнӣ – Дарғ ба тўи хонадоршавии шогирдам Саидмирзо Назриев ташриф овардам. Ростӣ, аз базмороии ин мардум, баҳусус, дар хондани байту рубой ва таронаҳои «Аввал зи Худо гўяму...», «На ҷаман, на гул...», «Сарвинозе»,

«Дилбари ягонаи ман», «Як дона гул ду донае...» ба ҳайрат омадам, ки дар як гӯшаи дурдасти Ватанамон ҳамин хел мардуми хунарманду санъатдӯст зиндагӣ мекунанд. Дар ин ҷо ҳам чун дар Куруд мардум зимни базморой ба ду гурӯҳ ҷудо шуда, бо ҳам дар байтгӯиву рубоихонӣ сабқат мекарданд. Ҳамон гурӯҳ дастболо ва пирӯз маҳсуб меёфт, ки дар ҷавоб байти обдор ва аз ҷиҳати мазмуну мантиқ баланд ва муносибро гӯяд» [15]. Аз мазмуни иқтибоси мазкур бармеояд, ки ҳузури сарояндагонӣ касбӣ мисли Ҷӯрабек Муродов дар маросимҳои халқии аҳолии сарғаҳи Зарафшон на фақат ба манфиати санъаткорони хирфай мешуд, балки мардум, хусусан, кишри наврасу ҷавон ангезае барои вуруд ба олами санъат аз ин суҳбату вохӯриҳо мегирифтанд. Дар мактаби серпахлуи санъати Ҷӯрабек Муродов ҳофизони шинохтае назири Қ.Содиқов, Муродбек Насриддинов, Наимҷон Маҳкамов, Даврон Алиматов, Хосият Ортиқова, Ш.Мухторов, Хурсандмурод Зарифов, Афзалшоҳ Шодиев, М.Ашӯров, Исроил Файзиддинов, Б.Ҳасанов аз кишвари худамон ва С.Хайимов (аз Исроил), Р.Шодмонов (аз Фарғона), Х.Нуруллоев (аз Самарқанд), С.Қурбонов (Ҳофизи хизматнишондодаи Ўзбекистон), М.Мирзоев (аз Қазоқистон) парвариш ёфта, ба камол расидаанд. Аксари ин парвардагонӣ мактаби санъати Ҷӯрабек Муродов дар сарояндагиву навозандагӣ ба мусиқии мардумӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир кардаанд. Илова бар ин, аксари намоёндагонӣ мактаби сарояндагӣ ин санъаткор зодагонӣ сарғаҳи Зарафшон мебошанд. Ҳамаи ин овозхонҳо дар синтези фарҳанги мусиқии касбӣ бо мусиқии мардумӣ саҳми шоистаи худро гузоштаанд.

Дар ин марҳалаи таърихӣ дар шаҳри Панҷакент низ омехташавии фарҳанги мусиқии касбӣ бо мусиқии мардумӣ ба фаъолияти эҷодии устодони бузурги санъат, назири Гулоб Амонов, Искандар Бобоев, Темур Чалолов, Сироч Сафаров, Баён Облокулов, Аслиддин Мастонов, Олим Бобоев, Умрибой Бахриев пайванди ногусастанӣ дорад. Мактаби хунарии ин санъаткорон, ки бо суннатҳои маҳаллӣ пайванди ногусастанӣ дорад, заминаи устувор барои рушди фарҳанги мусиқии мардумӣ ва хирфавӣ дар минтақа шуд [14].

Ҳодисаи омезиши фарҳанги мусиқии мардумӣ ва касбӣ на фақат дар сарғаҳи Зарафшон, балки берун аз ҳудуди он дар ноҳияҳои Мастҷоҳ ва Зафаробод низ рух додааст. Яғнобиёни ноҳияи Зафаробод баъд аз омӯхташавӣ бо муҳити зисти нав барои ҳифзи фолклори худ талошҳои самаранокӣ аз худ нишон додаанд. Баъд аз даҳсолаи ҳаштуми садаи ХХ марҳалаи тозае дар фолклори яғнобиён оғоз мешавад. Дар ин марҳала ҳуди яғнобиён ба таҳқиқи гирдоварӣ ва ҳатто эҷоди суруду охангҳои маҳаллӣ шуғл варзидаанд. Шуморе аз яғнобиён ба иншоӣ шеърҳо бо забони модарӣ Ҳиммат Ғумошта, дар самти ҳифзи забону адабиёти мардумӣ ҳиссагузори кардаанд.

АДАБИЁТ:

1. Абдурашитов, Ф.М. Исторический опыт внутреннего сельскохозяйственного переселения в Таджикистане (1924 – 1990гг.) [Текст]: дисс.. док. истор. наук/ Ф.М. Абурашитов.–Душанбе, 2014.–304 с.
2. Абулхаев Р. Вопросы новейшей истории таджикского народа [Текст]: Сборник избранных статей и публикаций /Р. Абдулхаев. – Душанбе: «Офсет-Империя», 2015. – 340 с.
3. Аз таърихи Мастҷоҳ [Матн]: таълиф ва таҳрири Ҷӯра Юсуфӣ.–Хучанд: Раҳим Ҷалил, 1996.– 118 с.
4. Байту рубоӣҳои кӯхистони Зарафшон [Матн]: гирдоваранда ва тартибдиҳанда С.Мирсаидов.–Душанбе: Дониш, 1982.–288 с.
5. Ёрзода Т. Фолклори Яғноб [Матн]: маҷмӯаи илмӣ-оммавӣ / Т. Ёрзода.–Душанбе: Империял-груп, 2007.–330 с.
6. Қозизода, Ш.Қ. Муҳочирати сокинони Кӯхистони Мастҷоҳ ба дашти Дилварзин [Матн] // Муаррих (Историк).–2023.–№3 (35).–С.71-78.
7. Қомуси Фон-Яғноб [Матн]: таҳия ва таҳрири Сабуров Накиб, Сабурова Гурдофарид.–Душанбе: Шаҳпар, 2013.–272 с.
8. Маҳмадбекзода М., Мирзоев С., Ҳакимов П. Муҳочиратшиносӣ [Матн]: Дастури илмӣ-таълимӣ.– Душанбе: Матбааи Донишгоҳии миллии Тоҷикистон, 2020.–192 с.
9. Мирзоев, С. Суннатҳои маҳаллии мардуми Яғноб [Матн] / С. Мирзоев.–Душанбе: Деваштич, 2007.–108 с.

10. Мухаббатшоев М. Шукӯҳи чашн: азназаргузаронии дастаи ҳаваскорони санъат бахшида ба 100-солагии рӯзи таваллуди В.И. Ленин [Матн] / М. Мухаббатшоев // Маориф ва маданият, №37 (4367), 1970.– 28-уми март.–С.1
11. Номбардорон [Матн]: Ашхоси шинохташудаи ноҳияи Айнӣ. Таҳия ва гирдовариҳои Исмоил Саидзода.–Душанбе, 2017. – 372 с.
12. Нурматзода Ҳ. Муродбек Насриддинов – роҳкушои олами зебӣ [Матн] // Нашриҳои электронии «Фараж». Суроғаи дастрасӣ: <http://faraj.tj/sahifai-asosy/farhang/murodbek-nasriddinov-ro-kushoi-olami-zebo/> (санаи нашр: 14 октябри 2017).
13. Партоев А. Намоиши дӯстии бузурги халқҳо [Матн]: азназаргузаронии дастаи ҳаваскорони санъат бахшида ба 100-солагии рӯзи таваллуди В.И. Ленин / А. Партоев, Ҷ. Абдуҳаев // Маориф ва маданият, №36 (4366), 1970.– 26-уми март.–С.1.
14. Раҳимов Б. Мутриби чирадаст [Матн]: Дар бораи ғайолияти Бобоев Уктам Азизқулович // Нашриҳои электронии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроғаи дастрасӣ: <https://www.pitfi.tj/node/841> (санаи нашр: 07/03/2024)
15. Сафар М. Шаҳбарун [Матн]: Дар бораи маросими арӯсии деҳаи Дарғи ноҳияи Айнӣ // Нашриҳои электронии Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Суроғаи дастрасӣ: <https://www.pitfi.tj/node/836> (санаи нашр: 10/01/2024)
16. Сузи, Аво. Матҳо в разных измерениях. Таджикская свадьба [Текст]: очерки / Аво Сузи.– Душанбе: Адиб, 1989.– 288 с.
17. Худойбердиев С. Эҳёи мактабҳои суннатӣ – асолати хувиати мусиқии миллӣ [Матн] / С. Худойбердиев.–Хучанд: Ношир, 2016.–272с.
18. Levin, Theodore. The Hundred Thousand fools of god: Musical Travels in Central Asia (and Queens, New York).– Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1996.– XVI + 318p.

REFERENCES:

1. Abdurashitov F.M. Historical Experience of Internal Agricultural Resettlement in Tajikistan (1924-1990years) [Text]: diss.. doctor of History/ F.M. Aburashitov.-Dushanbe, 2014.-304 pp.
2. Abulkhaev P. Issues of the Latest History of the Tajik People [Text]: Collection of selected articles and publications /P. Abulkhaev. - Dushanbe: "Offset-Imperia", 2015. - 340 pp.
3. From the History of Mastchoh [Text]: under the editorship of Jura Yusufi.-Khujand: Rahim Jalil, 1996.- 118 pp.
4. Baytu rubaiyat (distich and quatrain) of Mountainous Zarafshan [Text]: under the editorship of S. Mirsaidov.–Dushanbe: Donish, 1982.–288 pp.
5. Yorzoda T. Folklore of Yaghnob [Text]: scientific-public collection / T. Yorzoda.–Dushanbe : Imperial-group, 2007.–330 p.
6. Qozizoda Sh.Q. Resettlement of the Residents of the Mastchohi Kuhy to Dilvarzin [Text] //Historian.– 2023.–№3 (35).–P.71- 78.
7. Dictionary of Fon-Yaghnob [Text]: under the editorship of Saburov Naqib, Saburova Gurdofarid.–Dushanbe: Shahpar, 2013.–272 p.
8. Mahmadbekzoda M., Mirzoev S., Hakimov P. Migration Studies [Text]: Scientific- educational instructions.–Dushanbe: Publishing house of Tajik National University, 2020.–192 pp.
9. Mirzoev S. Local Customs of the Yaghnob people [Text]/S.Mirzoev.–Dushanbe: Devashtich, 2007.–108 p.
10. Muhabbatshoev M. The Splendor of the Celebration: from the perspective of an amateur art group dedicated to the 100th anniversary of the birth of V.I. Lenin [Text] / M. Muhabbatshoev // Education and Culture, No. 37 (4367), 1970.– March 28.–P.1
11. Well-knowns [Text]: Famous people of the Ayni district. Under the editorship of Ismoil Saidzoda.– Dushanbe, 2017. – 372 p.
12. Nurmatzoda H. Murodbek Nasriddinov – the Guide of the World of Beauty [Text] // Electronic resource "Faraj". Access address: <http://faraj.tj/sahifai-asosy/farhang/murodbek-nasriddinov-ro-kushoi-olami-zebo/> (date of appeal: October 14, 2017).
13. Partoev A., Abdulkhaev J. Exhibition of the Great Friendship of Peoples [Text]: from the point of view of the amateur art group dedicated to the 100th anniversary of the birth of V.I. Lenin / A. Partoev, J. Abdulkhaev // Education and Culture, No. 36 (4366), 1970.– 26th March.–P.1.
14. Rakhimov B. Talented Musician [Text]: About the activities of Boboev Uktam Azizqulovich // Electronic resource of the Scientific Research Institute of Culture and Information of the Republic of Tajikistan. Access address: <https://www.pitfi.tj /node/841> (date of appeal: 07/03/2024)

15. Safar M. Shahbarun [Text]: A story about the wedding ceremony of the village of Darghi, Ayni district // Electronic resource of the Scientific Research Institute of Culture and Information of the Republic of Tajikistan. Access address: <https://www.pitfi.tj/node/836> (date of appeal: 10/01 /2024)
16. Suzi, Avo. Matcho in Different Dimensions. Tajik wedding [Text]: essays / Avo Suzi.– Dushanbe: Adib, 1989.– 288 p.
17. Khudoyberdiev S. Revival of Traditional Schools – the Original Identity of National Music [Text]/ S. Khudoyberdiev.–Khujand: Noshir, 2016.–272 p.
18. Levin, Theodore. The Hundred Thousand Fools of God: Musical Travels in Central Asia (and Queens, New York).- Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1996.- XVI + 318 p.